

ISSN 0543-1220 | UDC 82(05)

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Уређивачки одбор

Др ИСИДОРА БЈЕЛАКОВИЋ, секретар, др ЈОВАН ДЕЛИЋ,
др САЊА БОШКОВИЋ ДАНОЈЛИЋ, др БОЈАН ЂОРЂЕВИЋ, др ПЕР ЈАКОБСЕН,
др МАРИЈА КЛЕУТ, др ПЕРСИДА ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО,
др ЖАНА ЛЕВШИНА, др ГОРАН МАКСИМОВИЋ, др ДЕЈВИД НОРИС,
др ПРЕДРАГ ПЕТРОВИЋ, др ГОРАНА РАИЧЕВИЋ, др ИВО ТАРТАЉА,
др СВЕТЛАНА ТОМИН, др РОБЕРТ ХОДЕЛ, др ВИДА ЏОНСОН ТАРАНОВСКИ,
др САША ШМУЉА

Главни и одговорни уредник

Др ЈОВАН ДЕЛИЋ

КЊИГА ШЕЗДЕСЕТ ПЕТА (2017), СВЕСКА 2

МАТИЦА СРПСКА

АКАТИСТОЛОГИЈА

(Федор Б. Людоговский. *Сѣрукѣура и ѿозѣика
цѣрковнославянских акафѣсѣѿв.*
Москва: Институт славяноведения РАН, 2015)

Акатист као књижевни жанр ретко је тема опсежних филолошких истраживања. Аутор ове монографије, научни сарадник Славистичког института Руске академије наука, наводи само две такве дисертације које су за предмет имале његово проучавање: докторска дисертација професора Казанске духовне академије А. В. Попова, објављена 1903. (друго издање је из 2013), као и сопствена кандидатска (магистарска) дисертација, одбрањена 2003. године. Међутим, овај жанр развија се веома активно, што можемо илустровати следећим подацима: поменути професор Попов 1903. године за дисертацију је као материјал користио свега 150 акатиста, у дисертацији Људоговског анализирано је 400 акатиста, док их је у тренутку писања монографије коју приказујемо било познато више од 1600, не рачунајући преведене акатисте којих је, према ауторовој тврдњи (9), засигурно (још) неколико стотина. Штавише, он истиче да је веома велики (ако не и највећи) број акатиста написан у XXI веку. У питању је квантитативно најпродуктивнији химнографски жанр и очевидно да је дошло време заснивања нове дисциплине на споју филологије и литургике: акатистологије. Према речима аутора (245), ова дисциплина бави се изучавањем разностране акатистне проблематике повезане са текстовима датог химнографског жанра: њихове структуре, поетике, текстологије, функционисања, односа према другим химнографским жанровима и много тога другог. Садржај монографије коју приказујемо представља уједно и прве кораке у овој новој хуманитарној дисциплини.

Не могавши, претпостављамо, да назове књигу другачије, аутор на самом почетку (5) објашњава да је њен садржај и ужи и шири него што стоји у наслову. Ужи – зато што је у књизи поетика акатиста присутна само онолико колико прозилази и зависи од структуре; шири – зато што су у књизи анализирани не само црквенословенски, него и акатисти на грчком језику, а поред тога, често су за илустрацију појединих особености коришћени и акатисти на румунском, српском, украјинском, пољском, белоруском, руском, енглеском и другим језицима.

У уводном делу (8–17), аутор најпре подсећа на то шта је акатист као књижевни жанр и каква је његова класична структура, те како (сви постојећи) акатисти образују систем. Затим наводи позната истраживања која су као материјал имала један одређени или више акатиста. Поред већ поменутих, овде вреди издвојити називе (тачније, преводе назива) двеју дисертација новијег времена: *Именовање лица у црквенословенским акафѣсѣѿима (морфемско-ѿвѿрбени асѣкѣѿи)* (О. А.

Шапорева; Москва, 2012) и *Језичке карактеристике црквенословенског ѿексѿа ѿочейка XX века (на мајеријалу акаѿисѿа Св. Јовану Кронѿѿаѿском)* (Т. Иваникова; Вилнус, 2011). У овом делу прецизирани су циљеви, задаци и материјал истраживања, приказани су главни коришћени извори, објашњена је структура монографије и у њој примењени: рубрикација, скраћенице и остале техничке напомене.

Одређење акатиста дато у уводу – чија је намена била, како каже аутор, да се само створи представа о овом жанру – разрађује се у следећем делу рада (Глава 0. Структура акатиста: основни појмови и термини, с. 18–23). Описујући структурне елементе акатиста, аутор иде ка његовој дефиницији потребној за разумевање даље анализе: Акатист је *макроѿексѿ*

- који се састоји из: прво, *ѿексѿа који се изѿовара*, тј. *блока сѿрофа (ѿроимѿона, икоса и кондака)* и *блока молиѿава* и, друго, *ѿарайексѿа*;
- који поседује богату *унуѿрашњу сѿрукѿуру* са више нивоа и који укључује у себе *микроѿексѿове* различитог обима и сложености;
- који је *елемент ѿѿерѿексѿа*, а потоњи се гради како заједно са другим текстовима истог жанра тако и – шире – са другим химнографским и богослужбеним текстовима.

Прва глава монографије (24–76) посвећена је проблематици акатистног хипертекста и структури истог. Потоња је показана путем класификације акатиста у зависности од тога у чију част су написани (другим речима, коме су посвећени), а такође и у корелацији са традиционалним богослужбеним књигама и одговарајућим богослужбеним круговима. Из целог система акатиста временом су се издвојили подсистеми, поджанрови: акатисти Богородици, светима, Христу, а и подробније: акатисти у част Богородичиних празника, икона посвећених Богородици (ових акатиста, како тврди аутор, има 190), акатисти саборима светих, акатисти преподобним, акатисти мученицима итд. Поједина „места“ ових подсистема још увек нису испуњена, тј. понеким (нарочито новим) светима, иконама, празницима итд. – ни су још написани акатисти. Највише иновација садрже акатисти написани у част Бога, Свете Тројице, док је најконзервативнији поджанр – акатисти Богородици. Постоји 26 акатиста који су посвећени ангелима, а 78% свих акатиста јесу акатисти у част (разних) светих. Многи акатисти корелирају са традиционалним богослужбеним књигама: Триодом, Октоихом, Минејом итд. Један исти акатист може бити, на пример у корелацији и са минејном и са триодном службом. Постоје и акатисти који нису у корелацији ни са једном од богослужбених књига.

Комплетно изучавање акатистног хипертекста биће могуће само након инвентаризације (свих) постојећих акатиста, написаних на различитим језицима и након што се одреди време када је сваки од њих написан.

Друга глава монографије посвећена је макротексту акатиста (77–128). Поред класичне структуре акатиста, постоје и акатисти с мањим бројем строфа, с нешто другачијом структуром блока строфа, са неколико проимѿона или чак без њега, са три различита тринаеста кондака (уместо једног истог који се понавља три пута) и др. Акатисти на грчком језику по правилу не садрже на крају молитву, док акатисти на другим језицима садрже ову молитву (или више њих) или као обавезни или као факултативни елемент. Такође, грчки акатисти имају алфабетски акростих, док је у акатистима на другим језицима он ретка појава. Код потоњих, нарочито код акатиста на црквенословенском језику, присутан је псеудотекстуални или реченични акростих. Што се тиче паратекста, и овде постоји одлика грчких акатиста: они не садрже називе строфа као што их садрже акатисти на црквенословенском и већини других језика. Такође, многи црквенословенски акатисти имају паратекст на руском језику.

Трећа, најобимnija глава монографије, посвећена је микротексту акатиста (129–236). Детаљно се описује структура кондака, икоса и проимиона, као и одступања од уобичајене њихове структуре. Затим се описује блок хајретизама, њихова структура, синтаксички паралелизми и рима. У вези с потоњим, аутор закључује да се у будућности може очекивати увећавање броја акатиста с римом која није условљена синтаксичким паралелизмима. Посебан део посвећен је хајретизму као микротексту. Поред уобичајеног почетка хајретизма (Радуј се) према којем је исти и добио име, постоји и тридесетак другачијих, као што су (у преводу на српски језик): *Христџе; Сине Божији Јединородни; Христџос воскресџе; Блаџословен јеси, Госџоде; Свей си, Госџоде Боже наш; Помилуј ме; За; Творче мој; Владичице; Васџишџај чедо моје; О, Блаџодаџина* и други. Такође, у неким акатистима није исти почетак код свих хајретизама, као што нису увек исти иницијали хајретизма и икосног рефрена. У неким посебним случајевима, штавише, икосни рефрен нема никаквих додирних тачака са почетком хајретизама.

Постоје разлике између рефрена акатиста на црквенословенском и истог на грчком језику, од којих ћемо неке издвојити: црквенословенски рефрени обично су знатно већи од грчких; у рефренима грчких акатиста није обавезно помињање личног имена као што је случај са рефренима акатиста на црквенословенском језику; у потоњим акатистима по правилу постоји један рефрен, у акатистима на грчком језику – два, три или четири рефрена, заједно са одвојеним крајем кондака. Акатисти на другим језицима следе или једну или другу традицију.

У закључном делу (237–247) аутор излаже синтезу свега што је у претходним деловима монографије анализирао. Најпре говори о стандардном акатисту, где правилно примећује да би било потребно да свака локална акатистна традиција и стваралаштво буду описани засебно. Тек након тога могло би се на ову тему говорити прецизније и основаније. Међутим, о акатистима на грчком и на црквенословенском језику аутор ипак излаже у даљем тексту, будући да они јесу били анализирани подробно у монографији, те сумира све што је речено у неколико малих целина: интегрисаност у хипертекст; структура макротекста; акростих; проимион; блок хајретизама и икосни рефрен.

Последња два поглавља закључног дела посвећена су актуелним задацима, питањима и тенденцијама у савременој акатистологији и акатистографији. Акатисти се пишу на многим језицима и много се и преводџе. На тај начин разне традиције се преплићу и утичу једна на другу и, према речима аутора, овај утицај ће временом све више јачати. Постојање акатиста (написаног) у част неког одређеног светитеља у данашње време је неодвојиви део (про)слављења тог светога – исто као што је и постојање његове иконе и службе написане њему у част. Ако (још) не постоји акатист у част неког ко је већ канонизован, то је, како каже аутор, нека врста дефекта који треба да се уклони. Он то назива „празним местима“ у систему и истиче да су се нека места не(давно) попунила, а друга нису, но очекује се да ће се то догодити у блиској будућности. Иако акатист има релативно стабилну структуру са 25 строфа, писали су се, а пишу се и данас, и акатисти са мањим бројем строфа. Још једна изразита иновација коју аутор истиче и у закључку – јесте постојање (у грчкој акатистографији) два, три или чак четири икосна рефрена, за разлику од уобичајене јединствености истог.

Што се тиче будућности акатистологије као дисциплине, пошто је она на свом почетку, списак њених задатака је позамашан и аутор се ограничава на експлицирање (само) оних који су најтешње повезани са садржајем монографије. Тако најпре истиче да је потребно доћи до електронских и штампаних изворника, тј. места на којима је могуће наћи (све постојеће) акатисте. Тек тако се може остварити следећи задатак: потпуна инвентаризација акатиста. Овде аутор издваја електронски каталог који је саставио и стално попуњава свештеник Максим Пљакин и који је у

децембру 2014. године имао 1750 текстова (подразумева се, на разним језицима). Незванично смо сазнали да је овај број у истом каталогу у септембру 2015. године износио 1805. Још један важан задатак акатистологије који истиче аутор јесте анализа елемената текста акатиста и то: кључних лексема (синтагми и др.) у строфама (рус. *сирофические ключи*), тј. елемената традиционалног псеудотекстуалног акростиха, затим хајретизама и икосних рефрена. Потоњи су нарочито интересантни због типских синтаксичких конструкција, лексичког садржаја и функција у макро- и хипертексту.

Остало је да опишемо садржај готово целе једне (последње) трећине књиге коју приказујемо. Наиме, у њој постоји још и регистар акатиста који се помињу у анализи (248–266), и то не свих, него оних који су поменути најмање два пута. Указује се на место где се о њима говори у претходном делу књиге, а такође се – иако не доследно – наводи и аутор акатиста и акатистини рефрен. У регистру је поредак уређен према адресату, тј. према томе *коме* је посвећен акатист, те иду најпре *Акаѿисѿи Боѳу*. У оквиру ове целине постоје следеће: 1. *Акаѿисѿи Боѳу Оѳу*; 2. *Акаѿисѿи Боѳу Сѿну*: *акаѿисѿи у часѿи ѿразника*, *Акаѿисѿи Боѳу Сѿну*: *акаѿисѿи са ѿсредном адресаѿијом* (нпр. *Акаѿисѿи Гробу Госѿодњем*, *Акаѿисѿи Крсѿу Госѿодњем*), *Акаѿисѿи Боѳу Сѿну*: *акаѿисѿи Сладѿајшем Исусу*, *Акаѿисѿи Боѳу Сѿну*: *акаѿисѿи у часѿи икона*, *Боѳу Сѿну*: *ѿокајни акаѿисѿи* (на пример *Акаѿисѿи жена које су се ѿокајале ѿѿио су уби(ја)ле младенце у својој уѿробѿи*), *Акаѿисѿи Боѳу Сѿну*: *акаѿисѿи ѿре и ѿсле ѿречеѿћа и Акаѿисѿи Боѳу Сѿну*: *разно* (на пример, акатист на француском језику под називом: *Блаѳодарсѿивени акаѿисѿи Хрсѿу за свеѿу Цркву Православну*); 3. *Акаѿисѿи Боѳу Духу Свеѿом*. Даље се набрајају акатисти Богородици, где је тзв. Велики Акатист као родоначелник жанра и по многим карактеристикама јединствен – издвојен посебно и на првом месту (аутор се управо на овај акатист највише пута и позива у анализи). На другом месту су *Акаѿисѿи Боѳородици у часѿи ѿразника*, потом *Акаѿисѿи Боѳородици у часѿи икона и јављања* и *Акаѿисѿи Боѳородици*: *разно*. У потоњој целини поменути је само *Покајни акаѿисѿи Пресвеѿој Владѿици нашој Боѳородици*. Трећа целина регистра јесу акатисти ангелима, и то најпре једноме ангелу, а затим двама ангелима (Михаилу и Гаврилу). На четвртном месту су акатисти светима и то: *Акаѿисѿи једноме свеѿоме*, *Акаѿисѿи једној свеѿој*, *Акаѿисѿи двама свеѿима*, *Акаѿисѿи ѿрима свеѿима*, *Акаѿисѿи чеѿѿирма свеѿима* и *Акаѿисѿи саборима свеѿих*. Сматрали смо да је корисно навести све поднасловe у регистру, како би читалац имао представу о тематској разнообразности овога жанра.

Након списка извора и библиографије (267–274), у *Прилоѳу* су, како аутор објашњава – ради илустрације поставки у монографији – додати текстови четири акатиста (275–327): најпре *Великоѳ акаѿисѿа* на грчком језику, потом *Акаѿисѿа свеѿиѿијељу Николају Чудоѿворѿу* (на црквенословенском језику, у руској транслитерацији), затим једног од малобројних акатиста на руском језику (*Молебни акаѿисѿи Свеѿоме Духу*) и, на крају, *Акаѿисѿа свеѿоме Куѿребѿу Линдисфарнском* (на енглеском језику). Коначно, као други прилог имамо, на крају књиге, испред садржаја, веома користан део: *Краѿки речник акаѿисѿолошких ѿермина* (328–330).

Верујемо да ће ова монографија бити подстицајна за даљи развој акатистологије. Тај развој захтеваће међународну сарадњу, пошто се, видели смо, акатисти пишу, а још више преводе на многе језике. Улога (потенцијалне) српске акатистологије, сматрамо, у томе не би била мала. Аутору ових редова, на пример, познат је писац 50 акатиста на савременом српском језику. Надамо се да ће они, као и многи други, постати предмет анализе српских лингвиста, као што се надамо и да ће овај приказ бити подстицајан за заснивање акатистологије као дисциплине у Србији, а и шире.